

Araştırma Makalesi ♦ Research Article

Tarihsel Gelişim Süreci İçerisinde Türk Sosyolojisi

Turkish Sociology in the Process of Historical Development

Gökhan Veli KÖKTÜRK*

 0000-0002-8453-4063

MAKALE BİLGİSİ

Başvuru tarihi: 14 01 2021
Düzeltilme tarihi: 21 02 2021
Kabul tarihi: 06 04 2021
Yayınlanma tarihi: 15 04 2021

Anahtar Kelimeler:

Türk Sosyolojisi
Sosyoloji Tarihi
Tarih Şeridi
Tarih Sosyolojisi
Görselleştirme

ÖZ

Türk sosyoloji tarihini belirleme çalışmalarında oldukça önemli bir yere sahip olan sosyologlara ve onların eserlerini konu alan çalışmalara katkı niteliğindeki bu makale, Türk Sosyoloji tarihi ile görselleştirmenin kuramsal birleştirilmesiyle oluşmuştur. Tarih şeridi oluşturma çalışmaları, belirli bir dönemde etkili olan ve sosyolojinin gelişiminde dönüm noktası sayılabilecek olayları kapsayan ve bunların sosyolojiye etkilerini konu alan çalışmalardır. Buradaki temel amaç sosyolojinin gelişiminde etkili olan ana olayları temel belirleyiciler olarak seçmek ve birçok faktör arasından öne çıkartmaktır. Tarih şeridi oluşturma işlemi, sosyoloji tarihinden farklılaşarak Tarih sosyolojisi kapsamına girmektedir ve bu çalışmalarda herhangi bir doğrusallık veya nedensellik ilişkisi aramadan çok sayıda değişkenin bütünselliği vurgulanmaktadır. Tarih şeridi oluşturma çalışmalarının en önemli kısmı görselleştirme aşamasıdır. Görselleştirme ile Türk sosyolojisi ve dijital dünya arasında bağlantı kurulmalıdır. Böylelikle Türk sosyolojisi tarihi bilgisi gelecek nesillere aktarılabilir. Bu anlamda anlatma, anlama ve anlamlandırma toplum inşası konusunda uygulanacak önemli adımlardır. Aynı zamanda çalışmada ele alınan ve Türk sosyolojisini şekillendiren başlıklar dünyadaki yapılanmayı etkileyen olay ve olgulardır.

ARTICLE INFO

Received: 14 01 2021
Received in revised form: 21 02 2021
Accepted: 06 04 2021
Published: 15 04 2021

Keywords:

Turkish Sociology
History of Sociology
Timeline
Sociology of History
Visualization

ABSTRACT

This study, which contributes to the studies on sociologists and their works, which have an important place in the studies of determining the history of Turkish sociology, was formed by the theoretical combination of visualization and the history of Turkish Sociology. Studies to create a timeline are studies that cover the events that are effective in a certain period and which can be considered as a turning point in the development of, and their effects on, sociology. The aim is to select the events that are effective in the development of sociology as the main determinants and to bring to the fore among many factors. The process of creating a timeline differs from the history of sociology and falls within the scope of sociology of History. The integrity of a large number of variables is emphasized without looking for any linearity or causality relationship in the timeline studies. The most important part of the studies on creating a historical timeline is the visualization phase. A link should be established using visualization between Turkish sociology and the digital world. Thus, the history of Turkish sociology can be passed on to future generations. In this sense, narration, understanding and interpretation are important steps to be taken in the construction of society. In addition, the topics covered in the study that shape Turkish sociology are the events and phenomena that affect the structuring in the world.

* Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü,
✉ gokhanvelikokturk@gmail.com

1 Giriş

Türk sosyolojisi ifadesi; yüzlerce yıllık düşünsel birikime, sosyolojinin Türkiye’de kuruluşundaki olağanüstü koşullarına ve sosyoloji biliminin yerel karakterine işaret etmektedir. Bu üç önemli belirleyici özellik Türk sosyolojisine rengini vermektedir. Türk sosyolojisinin düşünsel temellerini Kutad-gu Bilig ve Divan-ı Lügât it Türk’de aramak mümkündür. Aynı zamanda L.Coser’ın (1971) belirttiği gibi Weber’i anlamının en iyi yolunun onun yaşadığı iklime yaratıcı bir sığrama yapmak gerektiği yönündeki görüşünün de etkisiyle, Türk sosyolojisinin düşünsel zeminini Mevlâna, Yunus Emre, Hoca Ahmed Yesevî, Hacı Bektaş-ı Veli, Kâtip Çelebi, Pir Sultan Abdal, Kaşgârlı Mahmut, Farabî ve Yusuf Has Hacib’in görüşlerinden ve yaşam tarzlarından uzak olarak düşünmek mümkün gözükmemektedir. Ayrıca Türk sosyolojisi açısından İbn-i Haldun’un “assabiyet” kavramı da yol gösterici niteliktedir. Zira aşiret ve kavim yapılarının yaşayış biçimlerinin sonucu, geçirdiği evreler ve başlangıçları itibarıyla kategorileştirmeyi içeren düşünceler, Türk sosyolojisi için düşünsel temelin yapı taşlarından biridir. Nitekim bilimsel anlamdaki Batı kaynaklı sosyolojinin temellerini de sanayi devrimi sonrasında ortaya çıkan toplum yapısındaki sorunlar yumağı oluşturmaktadır.

Türk sosyoloji tarihini belirlemeye yönelik betimlemelerde önemli bir yere sahip olan sosyologların hayatlarını, çalışma konularını ve eserlerini kronolojik sırayla ele alan çalışmalar, bu alanda araştırma yapmak isteyenlere önemli kaynaklık teşkil etmektedir. Türk sosyoloji tarihine yönelik belirtebileceğimiz iki önemli kaynaktan biri M. Çağatay Özdemir’in editörlüğünü üstlendiği Türkiye’de Sosyoloji İsimler ve Eserler I-II (2008) adlı iki ciltlik eseridir. Diğeri ise Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan’ın editörlüğünü üstlendiği Türk Sosyologları ve Eserleri I-II (2010) adlı iki ciltlik yapıtlardır. Oldukça önemli olan bu eserlerdeki yaklaşımlar ışığında, Türk sosyolojisi tarih şeridini oluşturmaya yönelik olan bu makale, sosyolojinin ve sosyologların içinde buldukları iklimin betimlenmesini ve bu iklimin, Türk sosyolojisi tarihi değerlendirmelerinde mutlaka göz önünde bulundurulması gerektiğinin altını çizmektedir. Nitekim sosyoloji, tarihten sonuçlanmış toplum olayları örnekleri sağladığı gibi yine çeşitli toplum olayları arasındaki ilişkiler konusunda da tarihten gerekli bilgileri temin eder (Akt. Kızılçelik, 2015: 227).

Aynı zamanda tarih şeridi çalışması ile Türk sosyolojisinin gelişim aşamalarını daha net anlayabilmek ve anlamlandırabilmek mümkün hale gelmektedir. Ancak bu makalede görüldüğü gibi tarih şeridi oluşturma çabasındaki ana kaygı doğrusal bir anlatım ya da nedensellik ilişkisi içinde bocalamak değil, bütünsellik anlayışı ile Türk sosyolojisi tarihine etki eden saptayamayacağımız kadar çok sayıda olabilecek faktörlerin, önemli bir kısmını ortaya koymaktır. Kaçmazoğlu’nun da (2015: 30) belirttiği gibi Türk sosyoloji tarihi ele alınırken, böyle toplu değerlendirmeler yapılırken, Türkiye’nin siyasal dönüşümleri, uluslararası ilişkileri, değişme eğilimleri, kırılğanlıkları, önemli sosyologları, süreli yayınlar ve bazı dönemleri simgeleyen kitaplar asla göz ardı edilmemelidir. Nitekim Türk sosyolojisinin kuruluşundan günümüze kadar olan sürede tüm dünyayı ve Türkiye’yi etkileyen ana olaylar, birer etken faktör olarak ele alınmış ve tarih şeridi oluşturulmaya çalışılmıştır.

2 Türk Sosyolojisine Etki Eden Faktörler ve Görselleştirme

Türk sosyolojisi tarihini çalışmaya başlarken hareket noktası XIX. ve XX. yy.’dır. Sosyolojinin ortaya çıkışını bu yüzyıllarda aramak epistemolojik kabuller açısından akla yatkın gözükmemektedir. Zira Batı düşünce dünyası aklı sorgulayarak, yaşanan süreç sonucunda günümüzdeki bilimsel disiplinlere ulaşmıştır. Sosyoloji ise felsefeden en son ayrılan bilim olması nedeniyle Batı’nın düşünsel gelişim sürecinden ayrı tutulamaz. Türk sosyolojisi tarih şeridi yaklaşımı, sosyoloji ile tarih biliminin ilişkisi değil, Tarih sosyolojisi çalışmalarının bir parçasıdır. Özellikle son yıllarda Şimşir’in (2018) ifade ettiği gibi Türkiye’de birçok üniversitede tarih bölümünde Tarih sosyolojisi dersleri ders programlarına eklenmeye başlamış ve böylelikle tarih bilimi ile sosyoloji bilimi ortak bir zeminde buluşturulmuştur.

Bu anlamda Ziya Gökalp’in 1914 yılında temellerini attığı Sosyoloji kürsüsünün değerlendirilmesinde, içinde yaşadığımız dünyanın koşulları göz ardı edilemez. Zira 1904-1905 yıllarında Rus-Japonya savaşının ortaya çıkması, Özcan ve Goziev’in (2019) belirttiği gibi XIX. yüzyılda tüm dünyada bir güç mücadelesinin olduğu ve sonucunda dünya savaşlarının getirdiği

gelişmelerin taraflarından birinin, sadece sanayileşmiş Avrupa ülkelerinin olmadığı gerçeğini göstermektedir. Bu durum aynı zamanda Batı ülkelerinin Doğu toplumları üzerinde kurmak istediği egemenliğin bir göstergesidir. Aynı şekilde devam eden süreçte 1901 yılında Wilhelm Conrad Röntgen'in Nobel Fizik ödülü alması (Cengiz, 2017), Batı dünyasının Doğu toplumları önünde gelişmiş olarak nitelenmesine yol açan etkenlerden biridir. 1903 yılında Pavlov'un herkesçe bilinen deneyi gerçekleştirmesi, Batı'nın bilim alanında önlenemez yükselişini temsil etmektedir (Fikriyat, 2019). 1904 yılında FIFA'nın kurulması (Devecioğlu, Çoban ve Karakaya, 2014:40) yükselen pozitivist düşüncenin Doğu toplumlarına egemen olma, onları değiştirme ve onlara istediği şekli verme anlayışının bir tezahürü olarak görülmelidir. Batı dünyası FIFA ile tüm dünya futbol federasyonlarını bir çatı altında toplayıp, kendi koyduğu kurallar içerisinde şekil vermeyi amaçlamıştır. Sözgelimi FIFA'nın organizasyonlarında çeşitli devlet adamlarının ve politikacıların yer alması, Batı'nın egemenlik anlayışının bir yansıması olarak ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda 1905 yılında Max Weber'in "Kapitalizmin Ruhu ve Protestan Ahlakı" adlı eserinin yayınlanması Batı'nın kendi toplumları içerisinde de hâkim olma isteğini göstermektedir. Nitekim Almanya'da olduğu gibi üst düzey yöneticilerin ve sanayicilerin Protestan mezhebine mensup olmaları tesadüfî değildir ve Batı'daki en zenginlerin büyük bir kısmı on altıncı yüzyılda Protestanlığı kabul eden kişilerdir; Weber eserinde Protestan ahlakının kapitalizmin gelişmesine temel teşkil ettiğini ispatlamaya çalışmıştır (Doğan, 2015: 209). Devam eden süreçte ise 1908 yılında İran'da Meşrutiyet'in ilanı, Türk sosyolojisi tarihi şeridi oluşturma çabalarında değerlendirilmesi gereken önemli bir faktördür ve tarih şeridinin başlangıcı olarak düşünsel anlamdaki değişimlerin etkilerini belirleme açısından son derece dikkat çekicidir. Bu bağlamda Sosyoloji tarihi ve önde gelen sosyologların çalışmaları, verdikleri önemli eserleri kapsarken, tarih şeridi çalışmaları, tarih sosyolojisi kapsamında sürece rengini veren önemli olayları kapsamaktadır. Bu olaylar aynı zamanda Türk sosyoloji tarihini belirlemeye yönelik olan, Türk sosyolojisi tarih şeridi çalışmalarının önemli bir kısmında görselleştirmeye veri oluşturmaktadır. Verilerin görselleştirilmesi olayların birbiri arasındaki ilişkiyi de ortaya çıkarması bakımından önemlidir. Nitekim günümüzde hızla gelişen veri madenciliği çalışmalarının önemli bir aşamasını oluşturan görselleştirme, Türk sosyolojisi ile dijitalleşmeyi bir araya getiren bir özelliğe sahip olmaktadır. Bilgin ve Çamurcu'nun (2008: 107) belirttiği gibi elde edilen verilerin görselleştirilmesi insanlar arası anlam yüklemeye farklılığını içermekte ve aynı zamanda toplanan veriler ile konunun resmini çizmektedir. Toplanan verilerin görselleştirilmesi Türk sosyoloji tarihini belirleme çalışmalarında yeni ilişkilerin kurulması ve konuyu bütünsellik açısından ele alabilme faydalarını içerir. Veri görselleştirmenin (Bilgin ve Çamurcu 2008: 108) iki temel amacı vardır. Bunlardan ilki kavramların, düşüncelerin daha iyi anlaşılmasıdır. İkincisi ise yeni ilişki ağlarının keşfedilebilmesini sağlamaktır.

Görsel 1, MAXQDA programında deneme sürümü ile oluşturulmuştur. MAXQDA programı nitel ve karma yöntem araştırmaları için bir yazılım paketidir. (MAXQDA 2020). Programda bu çalışma kelime bulutu şeklinde analiz edilerek, çalışmada geçen sözcük frekansları ile aşağıdaki görsel oluşturulmuştur. Programda Görsel üzerindeki kelimelerin üzerine gelindiğinde, o kelimenin ait olduğu açıklamalar gösterilmektedir. Bu anlamda görsel bütünsel olarak Türk sosyolojisine etki eden etmenler hakkında bilgilendirici bir yapıya sahip olmaktadır.

Şekil 1.

Türk sosyolojisi tarih şeridi çalışmalarında yapılan, bilgi görselleştirmesidir. Bu doğrultuda görselleştirme çok sayıda etken olduğunu gösterirken, bu etkenlerin belli kategoriler altında toplanması veya yığın oluşturan bilgilerin ayrıştırılması işlemlerini de yerine getirmektedir. Nitekim bilgi görselleştirme Türk sosyolojisi tarihi ile bilgisayar yazılımları arasında oluşturulan grafikler veya şekiller yolu ile bağlantı kurulmasını içermektedir. Neşeli ve Topaloğlu'nun (2016: 233) odaklandığı gibi bilgi görselleştirmenin amacı, bir iç görü ve yeni bir anlayış sağlayabilmektir. İç görü; insanın görsel ve zihinsel yeteneği sayesinde basit veri aktarımıyla sınırlı kalmayarak, veri üzerinde görsel olarak akıl yürüterek ortaya çıkarabildiği daha yüksek seviyeli bilgidir. Türk sosyolojisi tarih şeridi, görselleştirme amaçlarıyla bir araya gelerek Türk sosyolojisi ve yazılım teknolojileri arasında bağlantı oluşturmaktadır. Bu bağlantı öncelikle Coser'ın (1971) belirtmiş olduğu "sosyologların yaşadığı iklimi anlayabilmek onları anlamanın ilk yoludur" ifadesi Türk sosyolojisi tarih şeridi oluşturma çabalarının ilk adımı olarak değerlendirilebilir. Buradan hareketle Türk sosyolojisi tarih şeridini oluştururken sosyolojinin ve sosyologların içinde buldukları iklimi göz önüne alarak aşağıdaki gibi bir kategorileştirme yapılabilir. Aşağıdaki kategorileştirme sürece rengini veren ana faktörleri sadece başlıklar ve kısa açıklamalar altında ele almayı içermektedir. Bunun yanında her bir kategori başlığının ayrı bir incelemesi konusu olduğunun farkında olarak konuya bütünsel bir açıdan yaklaşılmaya çalışılmıştır.

- XIX. yy ve XX. yy Gelişmeleri
- Emile Durkheim ve Sosyolojizm
- Ziya Gökalp, Yusuf Akçura ve Gaspıralı İsmail Bey
- Türkçülük, Batıcılık, İslamcılık, Osmanlıcılık
- Alman İdealizmi, Amerikan Pragmatizmi, Fransız Devlet Felsefesi
- Doğu-Batı Çelişkisi / Çatışması
- Batılılaşma, Çağdaşlaşma, Modernleşme
- Sanayi Devrimi'nin Ortaya Çıkardığı Toplum Yapısı

- Paradigma Savaşları
- Küreselleşme ve Postmodernizm
- 11 Eylül Olayları ve SSCB'nin Dağılması

2.1 XIX. yy. ve XX. yy. Gelişmeleri

XIX. yy. Batı tarihi için bir dönüm noktasını oluşturmakla birlikte Türk tarihi açısından da günümüzde tartıştığımız çoğu konunun köklerini barındırması bakımından önemlidir. XIX. yy. bilimsel bir disiplin olarak sosyolojinin kurulduğu yüzyıldır. Sezer ve diğerleri (2001: 24)'nin belirttiği gibi XIX. yy. dünya tarihi açısından yeni bir dönemi başlatmış ve başlayan bu süreç henüz tamamlanmamıştır. Bu yüzyılda başlayan gelişmeler, Batı dünyasının sanayi ortak paydasında bir araya gelerek Doğu toplumlarına egemenlik kurmaya başladığı yüzyıldır. Hepsinden önemlisi sosyoloji açısından dönüm noktalarını ve kırılma noktalarını oluşturan Fransız Devrimi ve Endüstri Devrimi bu zaman zarfında meydana gelmiştir. Bu dönemde batı, Endüstri Devrimi ile zenginlik birikimini sermayeye dönüştürerek sürekli hale getirmiş ve Fransız devrimi ile de endüstri toplumunun gerekli gördüğü kapitalist kurumların dönüşümünü sağlamıştır (Sucu 2019, 41). Aynı zamanda Batı, Özcan'ın (2001) ifade ettiği gibi ele geçirdiği dünya egemenliğini endüstri toplumunun üstünlükleriyle açıklayan kuramlar geliştirmiş ve Doğu toplumlarını durağanlıkla, Batı'yı ise dinamizm ve endüstri faaliyetleriyle tanımlayan yaklaşımlar oluşturmuştur.

XIX. yy. Fransız Devrimi'nden sonra günümüzdeki ulus devlet yapılanmalarının başladığı ve hızla yayıldığı süreci oluşturmaktadır. Uluslaşma sürecine giren toplumlar, millî devlet olma yolunda önemli adımlar atmışlardır. Nitekim Türk Sosyolojisi açısından imparatorluğun dağılma sürecinin başladığı yıllar XIX. yy.'dir. Bu sürenin devamında XX. yy. ve onun getirdiği çalkantılar önem arz etmektedir. Her şeyden önce XX. yy.'da iki dünya savaşı görülmüştür. Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulma aşaması bu dönemdedir. Türk sosyolojisi açısından ise Ziya Gökalp'in önderliğinde Türk sosyolojisinin temellerinin atılması bu yüzyılda olmuştur. Sezer ve diğerlerinin (2002: 88) vurguladığı gibi XX. yüzyıl Batı'nın yeniden yapılanmasını şekillendirdiği ve bilim anlayışı olarak pozitivist paradigmanın yükseldiği ya da onun baskın hale gelmeye başladığı bir dönemi oluşturmaktadır. Nitekim Gökalp de Durkheim'in Comte'dan devraldığı pozitivismi XX. yy.'ın başlarında Türkiye'nin o günkü koşullarına uyarlamış ve yaptığı çalışmalarla Comte ve Durkheim sosyoloji okulunun, 1940'lara kadar egemen bir akım olarak varlığını Türkiye'de sürdürmesine neden olmuştur (Kabakçı, 2008: 52).

2.2 Emile Durkheim ve Sosyolojizm

Durkheim, Fransa ve Fransız Sosyolojisi için vazgeçilmez bir düşünürdür. Coenen-Huther (2013)'in belirttiği gibi Emile Durkheim Fransız sosyoloji ekolünün kurucusu olarak tarihe mal olmuştur. Sanayi devriminden sonra önemli sorunlarla karşılaşan Fransız toplumunu kurma ve kurtarma işi için sosyolojiyi temel bir araç olarak gören Durkheim, Ziya Gökalp üzerindeki etkisiyle de Türk sosyoloji tarihi açısından önemli bir isimdir. Sosyolojizm düşünceleri ile bir toplumu kurma ve kurtarma görüşleri Gökalp'i etkilemiş ve Osmanlı İmparatorluğu sonrasında yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti için Ziya Gökalp'in Cumhuriyet'in ideoloğu olmasına yol açmıştır. Durkheim, sanayi devrimi sonrasında oluşan çarpık diyebileceğimiz Fransız toplumu için çözüm önerilerini sıralamıştır. Bu arada sosyolojizm fikrini savunarak, sosyolojinin tüm bilimlerin anası olduğu görüşünü ileri sürmüştür. Bu anlamda Durkheim için toplumsal ilerlemeye hizmet etmeyen sosyolojik çalışmaların hiçbir anlamı yoktur (Coenen-Huther, 2013: 7). Nitekim Ziya Gökalp de uygulamalı çalışmalara yönelmeyecek, Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerini atabilmek için kuramsal bilginin gerekliliğini belirtip, bu yöndeki çalışmaların önemini altını çizmiştir. Böylece Türk Sosyoloji tarihinin ilk temellerinin atılışında Fransız devlet felsefesinin etkisi çok derin olmuştur. Ziya Gökalp, Durkheim'den etkilenecek bu temeli Türkçülük üzerine inşa etmiştir. Başka bir deyişle Kaçmazoğlu'nun (1999: 13) belirttiği gibi Gökalp, Durkheim ekolünün görüşlerini "millî" özelliklere göre yeniden biçimlendirerek; evrensel olma savındaki Batı sosyolojisinden "millî bir sosyoloji"

yaratmıştır. Gökalp'in sosyolojisi 1940'lı yıllara kadar Türkiye'deki sosyolojik çalışmaları etkilemiş, öğretim programlarında Gökalp sosyolojisinin ana ilkeleri daima hissedilmiştir (Şahin 2017: 13).

2.3 Ziya Gökalp, Yusuf Akçura ve Gaspıralı İsmail Bey

Bu üç isim, Türk sosyoloji tarihi açısından düşünceleri ile temel yapı taşları olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Bu düşünürler, Türk kimliğinin ve Türk milliyetçiliğinin önde gelen isimleri olmakla beraber, özellikle Ziya Gökalp örneğinde olduğu gibi Türk sosyolojisinin de kurucusu niteliğindedirler. Ziya Gökalp sayesinde sosyoloji Türkiye'de, Fransa'dan sonra sanayileşmiş ve şehirleşmiş Avrupa ülkelerinin hemen hepsinden önce üniversitelerdeki yerini almıştır (Sağlam, 2008: 216). Bu üç isim de yaşadıkları yıllar itibarıyla bir yanda Rus İmparatorluğu'nun bir yanda Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması süreçlerinden oldukça fazla etkilenmiş ve Avrupa'yı saran milliyetçilik akımının Türkiye'deki temsilcileri olmuşlardır. Bu üç isimden Ziya Gökalp ve Gaspıralı İsmail Bey Türk dünyası olarak belirtilen coğrafyadaki insanlara kendilerini tanıma yolunda yol gösterici nitelikte olup, tüm ömürlerini sade ve anlaşılabilir bir Türk dili oluşturmaya adanmışlardır. Bu iki ismin en büyük özelliği Rusya'daki Çar İmparatorluğu'nun ve Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması süreçlerini yaşamış ve öne sürdükleri yeni toplum inşası görüşlerini, Batı medeniyetinin gelişmişliği ışığı altında ortaya koymalarıdır. Ayrıca Gökalp ve Gaspıralı, belli konular etrafında yoğunlaşarak, Türk sosyolojisinin de kuruluş yılları itibarıyla ele aldığı ana konuları meydana getirmişlerdir. Bunlar dil, eğitim, kadın hakları, dini kimlik ve Türk kimliği konularıdır (Akçalı, 2003: 6).

Nitekim ilk Türk sosyologlarının çalışmalarına baktığımızda öncelikle eğitim konusunun çok geniş çaplı ele alındığı görülmektedir. Eğitim konusunu ele almalarının en önemli sebebi ise yeni bir toplum inşasının söz konusu olmasıdır. Nitekim bu yeni toplum inşasında yeni topluma ilişkin özellikler, fikirler eğitim yoluyla anlatılacak ve gelecek nesillere aktarımı bu şekilde olacaktır. Bu anlamda yeni toplum inşasında sosyologlara ve sosyolojiye çok önemli görevler düşmektedir. Sözü edilen bu üç düşünür arasında diğer ikisinden farklı olarak belirtebileceğimiz isim Yusuf Akçura'dır. Akçura da Türk kimliğinin oluşmasında Türk milliyetçiliğinin öncü isimlerinden biri olmuştur. Aralarındaki en büyük fark ise SSCB'nin dağılma sürecinde ortaya çıkmıştır. Gaspıralı ve Gökalp Türk milliyetçiliği ve İslam dininin birbirinden ayrı olmadığını düşünmüşler ve batı medeniyetine yakınlaşmayı kendilerine hedef olarak seçmişlerdir. Oysa Akçura, Türk ırkının varlığından söz eder ve batı medeniyetine yaklaşma gibi bir kaygısı bulunmamaktadır. Yusuf Akçura'nın "Üç Tarz-ı Siyaset" ve Ziya Gökalp'in "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak" adlı eserleri günümüzde bile hala önemini koruyan Türk düşünce hayatının yol haritalarıdır. Çalen'in (2017) belirttiği gibi her iki eser de Türk milliyetçiliğinin düşünce iklimi içinde doğmuş ancak yaşam biçimleri eserlerinde farklılık yaratmıştır; Akçura, Osmanlılık, İslamcılık, Türkçülük şeklinde belirlediği tasnifinde "Muasırlaşmak"ı (Batıcılığı) zikretmemiş, Gökalp da eserine ismini veren üçlü tasnifine Osmanlıcılığı dâhil etmemiştir.

2.4 Osmanlılık, İslamcılık, Batıcılık, Türkçülük

Bu düşünce akımları 1900'lü yılların başlarında Türkiye'nin toplumsal yapısında derin etkileri olan düşünce akımlarıdır. Osmanlılık, Osmanlı İmparatorluğu'nun ıslah edilmesi fikri temelinde, Osmanlı İmparatorluğu devlet geleneğinin aynen devam ettirilmesi gerektiğini savunurken, İslamcılık akımı ise toplumsal yapının İslam dinine göre inşa edilmesi ve diğer İslam ülkeleriyle birlikte hareket edilmesi gerektiği görüşüne sahiptir. Batıcılık akımına mensup kişilerce Türkiye'nin kurtuluşu ve kurulması Batı'nın kültürel alanda da aynıyla taklit edilmesi görüşü ile savunulmaktadır. Türkçülük akımı yeni kurulan Cumhuriyet kadrolarında önemli yerlere gelen fikir adamları ile toplumsal yapının tümünü etkilemiştir.

Osmanlılık akımının ortaya çıkmasında, Fransız ihtilalinin sonucu imparatorluk bünyesindeki bazı etnik grupların uluslaşma çabalarının artması gösterilebilir ve bu akım bütün Osmanlı topraklarında yaşayan her kesimi güvence altına alarak tek bir vatan düşüncesini yaymaya çalışmıştır. Osmanlılık temelinde Osmanlı İmparatorluğu'nun ıslah edilmesi düşüncesini içermektedir. Modernitenin ürünü

olan ve sosyolojinin araştırma nesnesi olan modern toplum yapısına ve oluşumuna tamamen zıtlık içeren Osmanlılık, Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırlarını temel alarak bir toplum oluşturmaya çalıştığından, Fransız ihtilali sonrası uluslaşma sürecine giren topluluklarda siyasal anlamda bir karşılık bulamamıştır.

İslam dinini ideoloji haline getiren İslamcılık, Fransız devrimi sonrası ortaya çıkan düşünce akımlarına paralellik göstermektedir. Osmanlılık akımının karşılık bulmaması ve Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak kaybetmeye devam etmesi ile yer bulan İslamcılık, aynı zamanda batılılaşmanın getirdiği yeniliklere de karşı çıkmıştır. Oysaki sosyoloji, Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında başlayan batılılaşma hareketleri içinde yer alarak, Türkiye'ye aktarılmış ve kurulan yeni Türk toplumunun inşası görevini üstlenmiştir. Ancak sosyoloji kısa sürede ideolojik kamplaşmaların etkisinde kalmış ve bu durum ileride sosyolojik araştırmalarda kendini açıkça göstermiştir. Batıcılık hareketlerinin derin etkisi olarak Batı'nın ideolojik yapısını da almak zorunda kalan Osmanlı İmparatorluğu'nda batılılaşma, Tunaya'nın da (1999: 48) belirttiği gibi İslamcı ve Osmanlı kadrolarda yapılması zorunluluğunu beraberinde getirmiş ve Batı, Osmanlı İmparatorluğu'nu batılılaşmaya mecbur etmiştir. Böylelikle Türk sosyolojisini derinden etkileyen ve günümüzün ana sorunlarından olan Doğu-Batı çatışması da Osmanlı'nın, batılılaşma ile beraber Batı'nın ideolojisini almak zorunda kalması ile ortaya çıkmıştır.

Türkçülük akımı ise Ziya Gökalp'in önderliğinde Türk kimliği ve Türk toplumu oluşturma çabalarının genel adıdır. Özellikle yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde tüm devlet kadrolarında Türkçülerin yer alması ile ilk yıllar itibariyle Türkiye Cumhuriyeti'nin temel politikasını, Türkçülük şeklinde adlandırılan düşünce biçimi belirlemiştir. Bu durum, Ziya Gökalp ve öğrencilerinin de etkisiyle yeni toplum inşasında, Türk sosyolojisinin ana renginin Türkçülük olmasına neden olmuştur.

Bu dört akım, Türk Sosyolojisi açısından özellikle çeviri ve tercüme faaliyetlerine büyük oranda etki etmiştir. Yine bu akımlar arasında Türkçülük akımının diğer düşünce akımlarına baskın olduğunu belirtmek gerekir. Kaçmazoğlu'nun (1999: 15) belirttiği gibi Gökalp'in önderliğini yaptığı Türkçülük akımı, Batı medeniyeti ile ulusal kültürel gelenekler arasında bir bağ kurmaya çalışarak, Batıcılık ve İslamcılık arasındaki çatışmayı aşmayı amaçlamıştır. Siyasi ve düşünce hayatında önemli etkilere sahip bu akımlarda temel belirleyici nokta millet olgusuna bakıştır. Millet olabilmenin koşullarını dil, kültür, din, coğrafya gibi farklı düzeylerde ele almış ve Türk sosyoloji tarihinin kuruluşundaki düşünce iklimini oluşturmuşlardır.

2.5 Alman İdealizmi, Amerikan Pragmatizmi, Fransız Devlet Anlayışı

Bu düşünce akımları Türk sosyoloji tarihi açısından Fransız devlet felsefesi anlayışı ile birlikte şekillendirici etkileri olan düşünce akımlarıdır. Nitekim Türk sosyolojisinin aktarmacı, tercümeçi karakter özelliklerinden birinin de etkisi ile önde gelen sosyologların Fransa'da bulunmuş olmaları, Fransız Devlet Felsefesi anlayışının Türkiye'ye aktarılmasına neden olmuştur.

Amerikan Pragmatizmi, Amerikan Cumhuriyetçi geleneğinin uygulayıcısı olarak oldukça aceleci ve faydacı davranmayı Türk sosyolojisine etki olarak yansıtmıştır. Özellikle faydacı akım 1960 yılından itibaren Türk sosyolojisinin bilimsel karakterine uygulamalı çalışmaların artması şeklinde yansımıştır. Bunun karşısında Alman idealizmi ise kuramsal temeli öne çıkaran karakteriyle, Türk sosyolojisinin kuruluşunda kıta Avrupa'sının etkilerini arttırmıştır. Alman idealizmi, Alman felsefesinin ve Alman düşünce hayatının akli sorgulayan, akla önem veren ve akli eleştiren bir yapıya sahip olan düşünce akımıdır. Bu anlamda aceleci değil kuramsal temellidir.

Amerikan pragmatizmi Charles S. Peirce ve William James tarafından kurulmuş ve John Dewey ile George H. Mead tarafından Chicago okulunda devam ettirilmiştir (Atiker, 1995: 29). Chicago okuluna bağlı G.H.Mead'in grup odaklı ve bireysel faydaya dayanan görüşleri, Türk sosyolojisi açısından 1970'li yılların sonuna doğru etkisini derinden hissettirmiştir. Nitekim Amerikan sosyolojisinde görülen 1960 sonrasında nitel araştırmalara ağırlık verilmesi, Türk sosyolojisine de yansımıştır. Ancak Türk sosyolojisindeki bilimcilik düşüncesinin başka bir deyişle bilgiyi özel bir alan olarak

kabul eden görüşün kemikleşmesi nedeniyle, Türk sosyolojisinde, Amerikan sosyolojisinde görülen nitel çalışmalara yönelme aynı yoğunlukta olmamıştır.

Amerikan pragmatizminin faydacı ve aceleci davranışları Ziya Gökalp tarafından da belirlenmiş ancak kıta Avrupası'nın evrensel değerleri benimsenmeye daha yatkın görülmüştür. Nitekim Türkiye'deki batılılaşma hareketleri ve Ziya Gökalp üzerindeki Fransız etkisi sayesinde Fransız devlet anlayışı, Türkiye'ye aktarılmıştır. Bununla birlikte Ziya Gökalp tamamıyla Durkheim'in görüşlerinin tercümesi olmamış, kendisinin ve öğrencilerinin özgün fikirleriyle de Türk sosyolojisine şekil vermiştir.

2.6 Doğu- Batı Çelişkisi / Çatışması

Coğrafi olarak yön bildiren kavramlardan farklı olarak Doğu ve Batı kavramı, anlam atfetmeleri yolu ile sosyal bilimlerde ve özellikle Sosyoloji alanında bilimsel ve siyasî değişmelerin veya tavır almaların kaynağı konumundadır. Bu kavramlar, tarihsel süreç içerisinde anlam atfetmeler ile dinî, ekonomik, siyasî, teknolojik ve bilimsel açıdan üstünlük kurma anlayışının ana renklerini oluşturmuştur. Sosyolojik açıdan ise özellikle araştırma nesnesi anlamında yeryüzündeki toplumların ikili bir kategoriye ayrılmasına neden olmuştur. Kızılçelik'in (2015: 73) ifade ettiği gibi özü itibarıyla Doğu-Batı çatışması teorisi, Doğu-Batı ayrımı yapmış toplumları bu ayrım içerisine yerleştirmiş, Doğu-Batı toplumları arasındaki çatışmaya vurgu yapmış, Doğu-Batı arasındaki çatışmanın hem Doğu toplumlarına hem de Batı toplumlarına kimliklerini kazandırdığını ileri sürmüştür.

Doğu toplumlarının Batı dünyası için sorun olmaya başlaması ya da toplumsal bir çelişki olarak adlandırılması, II. Dünya savaşı sonrası döneme denk gelmektedir. Nitekim bu dönemden sonra Doğu toplumları ve Türkiye, sürekli kendilerinde olmayana göre kendilerini tanımlamışlardır. Bu anlamda az gelişmiş, gelişmekte olan, modern, geleneksel gibi kategorilere ayrılmışlardır ve II. Dünya savaşıdan sonra Doğu-Batı ayrımı konusu, toplumsal bir ayrım olmaktan çıkıp, siyasî, ekonomik ve dini bir boyut almıştır. Dolayısıyla Doğu ve Batı'nın Türk Sosyolojisi için yön bildiren basit kavramlar olmadığı, Türk sosyolojisine rengini veren önemli değişkenlerden biri olduğu görülmektedir. Aynı zamanda bu kavramlar, edebî alandan başlayarak sosyal bilimlerin diğer alanlarında görülen eserlerde de sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Netice itibarıyla Eğribel ve Özcan'ın (2009: 407) vurgulamış olduğu gibi Türkiye, dünya tarihini belirleyen Doğu-Batı çatışması deneyiminin mirasçısıdır.

Doğu-Batı kavramlarının günümüzde de önemle tartışılan bir konu olması nedeni ile Doğu ve Batı'ya birçok anlamlar atfedildiği ve bu atfetmelerin çalışmalara yansıdığı görülmektedir. Bu doğrultuda Doğu ve Batı'ya atfedilen anlamların iyi tanınması ve bilinmesi gerçeği ile karşı karşıya kalınmaktadır. Diğer bir deyişle Doğu-Batı çelişkisi öncelikle üzerinde durduğumuz zemini de iyi tanımamız ve analiz etmemiz gerektiğini göstermektedir. Nitekim Baykan Sezer'e göre Doğu-Batı çatışması son dönemin ürünü değildir; Doğu ve Batı arasındaki ayrımı ve ilişkilerin niteliğini açıklayabilmek için tarihin başlangıcına gitmek gereklidir ve ancak bu şekilde Doğu-Batı çatışmasının temellerini ve özelliklerini kavramak mümkün olacaktır (Eğribel, 2002: 36).

Doğuyu da Batıyı da tanımlamaya çalışan Türk sosyolojisinin temel kriter olarak din faktörünü ele alması ya da Türk kültürü temelinde açıklama yapması, Türk sosyolojisi açısından kamplaşmaları beraberinde getirmiştir. Nitekim Sezer, Doğu'da, Batı sosyolojisinin doğuşunu hazırlayan koşullar görülmediği gibi Doğu toplum düşüncesinin de çok daha değişik bir mirasa dayandığını belirtmektedir (Sezer, 1989:12).

2.7 Batılılaşma, Çağdaşlaşma, Modernleşme

Bu konular Türk siyasî hayatının olduğu kadar, Türk sosyolojisinin de ele aldığı ana konular arasındadır. Yüzünü Batı'ya dönen ve Batı'yı takip eden yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde ve Türk toplumunda ana sorunlar olarak dile getirilirken, Türk sosyolojisinde kamplaşmanın, farklı ekollerin, farklı siyasî görüşlerin kaynağını teşkil etmesi bakımından önemlidirler. Nitekim Ziya Gökalp ve onu takip edenler tarafından savunulan Batı medeniyet dairesine dahil olma fikri 1930'lu

yıllara kadar Türk sosyo kültürel yapısında baskın niteliğini korumuştur. Daha sonra 1940'lara gelindiğinde Niyazi Berkes'in batılılaşma, çağdaşlaşma, laiklik görüşleri Türk sosyolojisinde Ankara ekolünün etkili olması ile birlikte hakim konuma gelmiştir.

Kaçmazoğlu'nun (1999: 52) ifade ettiği üzere Batı'ya sosyolojisine baktığı gibi bakmayan Ankara ekolünde Batı ile bütünleşme özen ve özlemle vurgulanmıştır ve bu dönemde ekonomi, şehir, endüstri ve köy sosyolojisi konuları gözde konular olmuştur. Ayrıca Niyazi Berkes, sosyoloji, siyaset bilimi ve tarih çalışmaları ile Türk düşün hayatı (Kayalı, 1994: 135) açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Berkes, 1960'lı yıllarda belli konuları ilk kez gündeme getirerek, Batı'da o dönemde yaygın kuramların Türkiye'de tanınmasını sağlamıştır (Coşkun, 1991: 62). Türkiye'nin modernleşme sürecini ele alan eserleri arasında en önemlilerinden biri, uzun erimliliği ve alandaki etkililiği açısından Türkiye'de Çağdaşlaşma adlı çalışmasıdır (Yıldız, 2012: 2).

Batı'nın dünyaya yeniden egemen olduğu XIX. yy.'da yaşanan olaylar, XX. yy.'ın sorunlarının önemli bir kısmının temelini oluşturmaktadır. Bu doğrultuda XX. yy.'da II. Dünya savaşının yaşanması ile kurulan yeni dengeler, savaş sonrasında Doğu toplumlarıyla ilgili açıklamalara başka bir deyişle modernleşme, kalkınma, büyüme adlarını alan kavramlara belirli nitelikler kazandırmıştır (Coşkun, 1989: 293). Böylelikle II. Dünya savaşından sonra Batı'da yükselen pozitivist anlayışın bir ürünü olarak ortaya atılan modernite, beraberinde sosyolojinin araştırma nesnesi olarak modern toplumu işaret etmiştir. Yeni kurulan toplum modeli, batılılaşma akımları neticesinde Batı'nın önerdiği modern toplum olma yönündeki çabaları beraberinde getirmiştir. Nitekim bu çabaların hepsine modernleşme adını vermek mümkün gözükmemektedir. Eisenstadt'ın (1966: 1) ifade ettiği modernleşme, tarihi olarak Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'nın sahip olduğu sosyal, ekonomik ve politik sistemlere doğru bir değişim sürecidir. Smelser (1965: 111) ise modernleşme ile ekonomik gelişmenin kardeş terimler olduğunu belirterek bu sürecin, sosyo-kültürel yapının parçalanıp yeniden yapılanmasını anlattığını belirtir. Bendix (1983: 15) de modernleşmeyi Batı medeniyeti ülkelerinde görülen sosyal ve siyasi değişimler olarak tanımlar. Kısacası Sezer ve diğerleri (2002: 184)'nin belirttiği gibi Batı geleneksel Doğu'ya kendi ilişkilerini dayatarak, Doğu'nun Batı egemenliğine kaynaklık eden ilişkilere uyum sağlamak zorunda bırakılmasına neden olmuş ve bu ilişkilere uyum sağlamayı da "çağdaşlaşmak" olarak tanıtmıştır.

Yükselen pozitivist anlayışın dikotomik düşünme yapısı etkisiyle toplumları, modern ve geleneksel olarak iki ayrı kategoride sınıflandırmak, aynı zamanda bu kategorilerde yer alan toplumları karşılaştırmayı da beraberinde getirmiştir. Bu noktada tarihi bir süreç olarak Batı'nın geleneksellikten modernliğe geçişi ve özellikle bu süreç sonunda ortaya çıkan konular, sanayileşme sonrası ve II. Dünya savaşı sonrası gelişmelere işaret etmektedir. Bu bağlamda sosyolojik kuramlar içinde özellikle 1960 yılından sonra geliştirilen modernleşme kuramları, Türk sosyolojisi açısından yerleşik ve karakteristik özelliklere bağlı olarak ele alınmış ve Türk sosyolojisinin temel konuları haline gelmiştir.

2.8 Sanayi Devrimi'nin Ortaya Çıkardığı Toplum Yapısı

Sanayi Devrimi'nin ortaya çıkardığı toplum şeklinde adlandırabileceğimiz Batı toplumları, yaşadıkları sorunlar nedeniyle toplumsal olarak kendilerini uçurumun kenarına gelmiş gibi hissetmişlerdir. Bunun nedenleri arasında kent ve kentleşme sorunları, toplumda görülen suç türleri ve oranlarındaki artış gibi konular sayılabilir.

Türk sosyolojisinin kurucu ismi Ziya Gökalp, bir Fransız sosyolog olan E. Durkheim'den etkilenerek Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanı ile birlikte yeni kurulan toplumu Fransa'nın yaşamış olduğu sorunlardan hareketle Türk toplumuna yönelik görüşlerini ortaya koymaya çalışmıştır. Kısacası Ziya Gökalp sosyolojisini, Osmanlı'nın son dönemlerinin sorunları ve yeni kurulan Cumhuriyet'e toplumsal temel arama çabaları şekillendirmiştir (Tuna, 2002: 142).

Sanayi Devrimi ve onun sonrasında görülen toplum yapısı ve sorunları Türk Sosyolojisi açısından, yapılan çeviriler marifetiyle olduğu gibi aktarılmış, aynı sorunları Türk toplumunun da yaşayacağı

varsayılmıştır. Bu anlamda İmparatorluğun dağılması onun yerine Türkiye Cumhuriyeti'nin ilan edilmesi ve ulus devlet yapılanmasının başlamasında, sanayi devrimi ve sonrasında yaşanan toplumsal sorunlar, Türk sosyolojisi için bir kırılma noktasını, bir dönüm noktasını oluşturmaktadır.

Bu noktada dikkatlerden kaçmaması gereken; sanayi devrimi sonrası toplumlarda yaşanan sorunların çözümü için reçete niteliğinde olan modernleşme kuramlarının, II. Dünya savaşı sonrasında Türk sosyolojisinin gündemine girmesidir. Nitekim modernleşme kuramlarının doğal olarak görmediği her olgu, sapmış olarak tanımlanmıştır. Dolayısıyla Türk sosyolojisi modern toplum yapısının tüm sorunları hakkında görüş bildirirken Batı'nın, Batı dışı toplumlar için çizdiği yolu takip etmiştir.

2.9 Paradigma Savaşları

Paradigma savaşları, paradigmanın Dikeçligil'in (2005: 2) belirttiği gibi inanç sistemi haline gelmesinin etkisi ile ideolojik ön kabullerle birleşerek, bilim anlayışının epistemolojik ve ontolojik sorgulamadan uzak bir şekilde değerlendirilmesine yol açmıştır. Bu anlamda T. Khun'un "Bilimsel Devrimlerin Yapısı" adlı eseri baskın niteliğini koruyan pozitivist paradigmanın bilim anlayışının olduğu gibi kabul edilmesine neden olmuş ve beraberinde bilimi özel bilgiler alanı olarak tanımlamayı getirmiştir.

Sosyolojik gelişmeler içinde Pozitivist paradigmanın karşısında, tamamıyla pozitivist paradigmanın eleştirisi üzerine kurulu yorumsamacı paradigmanın ortaya çıktığını görmekteyiz. Bu duruma Türk sosyolojisinin gelişim dönemleri açısından baktığımızda yorumsamacı paradigma ve pozitivist paradigma arasında derin ayrılıklar ortaya çıkması söz konusu olmuştur. Nitekim Kızılçelik'in (2015:189) belirttiği gibi Batı sosyolojisi 19. yüzyıldan itibaren metod alanında pozitivist metod ile hermeneutik metod kavgasına dönüşmüştür ve 19. yüzyıl sonlarında pozitivist metodu savunanlar ile hermeneutik metodu benimseyenler karşı karşıya gelmişlerdir. Öyle ki; sosyolojik araştırma yapanlar sadece nitel araştırmalara veya sadece nicel araştırmalara yoğunluk vermek şeklinde bu süreçte yer almışlardır. Sosyologlar, ideolojilerinin temel postülları ile paradigmalar altında bir araya gelmiş, böylelikle bilimsel paradigmalar arasındaki ayrım, ideolojik düşüncenin etkisiyle daha da belirgin hale gelmiştir. Nitekim Kaçmazoğlu (2015, 48), Türk sosyolojisinin sürekliliğinden bahsederken, dış konjonktürün iç siyasal yapıya yansımalarını ve bunun da Türkiye'deki bilim paradigmalarını, sosyologların görüşlerini, sosyolojik araştırmaları etkilediğini ifade etmektedir.

Pozitivist paradigmanın sorgulanmaya başlaması ve özellikle eksik kaldığı yönlerinin eleştirilmesi, ilerleyen süreç içerisinde pozitivist paradigmanın hakimiyetini yitirmesine yol açmıştır. Genelde sosyal bilimler özelde ise sosyolojide, anlamayı vurgulayan yorumsamacı paradigma ağırlıklı görüşlerin ön plana çıkması, yaşanan süreçte dikkati çeken en önemli unsurlardan biridir. Başka bir deyişle günümüz sosyoloji anlayışı Weber kökenli anlamaya yönelik bir aşamaya girmiştir. Bu gelişmeler, sosyolojinin antropoloji kökenli araştırma alanlarında kendini göstermiştir. Özellikle kültürel çalışmalar adıyla, anlama temelinde antropoloji kökenli bilim anlayışı ortaya çıkmıştır. Günümüz sosyoloji anlayışının anlamacı sosyolojiye doğru yönelmesi, pozitivist paradigmanın araştırmacının rolü ve araştırmanın amacı konularında baskın hale getirdiği kuralları ortadan kaldırmıştır. Bu gelişmeler sonucunda bilimcilik anlayışının ortadan kalkmasında, bilimin özel bilgiler alanı olarak tanımlanması eğiliminden vazgeçilmesi, günümüz sosyolojik araştırmaların temel niteliklerini belirleyen süreçlere öncülük etmiştir.

2.10 Küreselleşme ve Postmodernizm

Küreselleşme ve postmodernizm konularının Türk sosyoloji tarihi açısından bir kilometre taşı olarak ele alınmasının nedeni; küreselleşme ve postmodernizm çalışmaları dahilinde toplumsal olanın ve onun siyasi alandaki izdüşümü olan ulus devletlerin varlığının ve sınırlarının tartışılmaya başlanmasıdır. Bu bağlamda 1990'lı yılların başları, küreselleşme ve postmodernizm üzerine tartışmaların tüm hızıyla başladığı ve gündemi belirlediği yıllar olmuştur (Özcan, 2010:141).

Süreç içerisinde küreselleşme ve postmodernizm sosyolojinin moda yaklaşımları takip etme karakteristik özelliği ile birleşerek Türk sosyolojisinin ele aldığı temel konular haline gelmiştir. Bu konuda farklı bir yaklaşım olarak Özönder (2003)'ün belirttiği gibi küreselleşme ve postmodernizm konularını moda yaklaşımlar çerçevesinde Türk sosyolojisinin karakteristik bir özelliği olarak ele almak yerine, dünyadaki sosyoloji ile aynı anda aynı tepkileri veren, benzer yaklaşımları sergileyen bir Türk sosyolojisi olarak ele almak ve konuya bu şekilde yaklaşmak gerekliliğidir.

Küreselleşme ve postmodernizm sosyolojide önemli konularla ilgilenmiştir. Öyle ki postmodernist söylem ile daha önce sosyolojik yazında yer bulmayan Şan ve Şenkaloğlu (2019: 53)'nin ifade ettiği üzere çoğulculuk, belirsizlik kavramlarının değişebilirliği, yerellik ve çok kültürlülük gibi daha önce tedavülde olmayan kavramlar ortaya çıkmıştır ve bu kavramların, sosyolojiye rengini veren temel konular haline gelmesi söz konusu olmuştur. Modernizmin ilerlemeciliğine karşı postmodernizmin yerelliği ön plana çıkartması Türk sosyolojisinde önemli bir karşılık bulmuştur (Can, 2017: 172). 1990'lı yıllarda Ergan (2018: 625)'in belirttiği gibi sosyoloji araştırmalarında risk toplumu, demokratikleşme, göç, kentleşme, kimlik, eğitim, postmodern anlayışlar, kadın ve aile, postmodern toplum gibi konular öne çıkmıştır.

Postmodernizm, modernizmin eksikleri temelinde modernizm eleştirisi yapmıştır. Küreselleşme ise ulus devlet yapılanması ve toplumsal olanın sorgulanması temelinde konulara yaklaşım sergilemiştir. Denilebilir ki tüm bu değişimler, sosyal bilimlerde ve Türk sosyolojisinde makro düzeyde çalışmaların artması yönünde etki yapmıştır (Özönder, 2003). Dolayısıyla küreselleşme ve postmodernizm kavramları altında Türk sosyolojisinin gelişim dönemleri açısından çok sayıda ve değişik konuları ele almak mümkündür.

2.11 11 Eylül Olayları ve SSCB'nin Dağılması

SSCB'nin çöküşü, ulus devletlerin sınırlarının yeniden belirlenmesi tartışmaları, küreselleşme ile birlikte ortaya çıkan ve toplumları derinden etkileyen yeni dünya düzeninin nasıl olacağı hakkında ortaya çıkan görüşlerden en önemlisi Samuel P. Huntington'un tezleridir. Nitekim Huntington'un savunduğu "Medeniyetler Çatışması Tezi"nin ilk ortaya atılmasından ve kitap olarak ortaya çıkmasının ardından gördüğü ilgi azalmış fakat 11 Eylül saldırılarının ardından ABD'nin dünyayı yeniden şekillendirme politikaları çerçevesinde tekrardan gündeme oturmuştur (Uysal, 2015).

11 Eylül saldırılarından sonra yeniden tartışılmaya başlayan siyasi ve sosyal değişimler, başka bir ifade ile dinler savaşı olarak nitelendirilmiştir. Aynı zamanda Doğu-Batı çatışması da diyebileceğimiz medeniyetler çatışması, bugün gündemini bütün ağırlığı ile korumakta ve her geçen gün yeni güç savaşlarına neden olmaktadır.

11 Eylül 2001 tarihinde ABD'ndeki Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a düzenlenen bombalı saldırılar ile tüm dünya için artık hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağı anlaşılmıştır. Denilebilir ki ABD'nin kendine göre, dünya üzerinde kurmuş olduğu düzen bozulmuştur. Diğer yandan Rusya, Çin, İran ve Orta Asya devletleri, 11 Eylül saldırısını hem kendi aralarında hem de Batılı devletler ile siyasi, askerî, güvenlik, ticari ve mali ilişkileri geliştirme konusunda tarihi bir fırsat olarak görmüşlerdir (Efegil, 2002: 163).

11 Eylül ile birlikte izlediği politikayı genişleten Türkiye'nin, özellikle SSCB'nin dağılması ile Türk Cumhuriyetleri'ne yönelmesi, Türk sosyolojisinde alan araştırmalarının yoğun bir şekilde artmasına neden olmuştur. Türk Cumhuriyetleri'nin bağımsızlığını kazanması Türk sosyolojisi açısından Ziya Gökalp önderliğinde yürütülen ulus devlet yapılanmasının örnek alınmasına yol açmıştır. Aynı zamanda sosyoloji kuramları tarafından reçete niteliğinde modern toplum olma yolları sunulmuştur. 2000'li yıllarda Kaçmazoğlu'nun (2015: 47) özetlediği gibi Avrupa Birliği tartışmaları, İslamcılık, kültürel yapı, sınıfsal yapı değişimleri, yoksulluk, suç, aile ve kadın gibi konularda temel çalışma alanları öne çıkmaya başlamıştır.

Bütün bu değişimler, özellikle sosyolojide araştırma nesnesinin değişikliğe uğramasına ve sosyolojinin varlığının, araştırma nesnesinin sorgulanmasına yol açmıştır. Bu dönem aslında sosyolojinin reflektive bir bilim olduğunun kanıtını oluşturmaktadır.

3 Sonuç ve Öneriler

Dünyada gelişen siyasi, sosyal ve ekonomik belli başlı olayların Türk sosyolojisine etkilerini ana hatlarıyla açıklamayı hedeflediğimiz bu çalışmada, her bir başlık geniş bir çalışma alanı olarak ele alınabilir. Başka bir ifade ile konulara doğrusallık ve bir nedensellik görüntüsü vermeden Türk sosyolojisinin gelişimine etki ettiği düşünülen etkenlerin her birini, inceleme dosyası olarak aşağıda görüldüğü şekilde görselleştirebiliriz.

Şekilde görüldüğü gibi etki ettiği düşünülen değişkenler bir bütünlük sergilemektedir. Her bir değişken aynı zamanda bir buton olarak gösterilebilir. Bu yaklaşım görselleştirmenin iyi anlatılabilir ve anlayabilme ilkelerine uygunluk göstermektedir. Nitekim hangi butona basarsak o değişken üzerinde yaşanılan iklime yaratıcı bir sıçrama yapabiliriz.

Şekil 2.

Tarih şeridi oluşturma çalışmaları aynı zamanda Türkiye’de sosyolojinin gelişiminin bir haritasını yapmaktır. Bu harita aynı zamanda olayları tanıma, düzenleme ve yorumlama imkanını sosyologlara sunmaktadır. Görselleştirme ile amaçlanan konuyu daha iyi anlamak ve daha iyi anlatmaktır. Görselleştirme kendi içinde görsel düşünme stratejisini barındırmaktadır. Görsel düşünme stratejisi metodolojik anlamda yenilik içermektedir. Bu yönüyle Türk sosyolojisi tarihine yönelik metodolojik bakış açısına zenginlik katmaktadır. Sözü edilen görsel düşünme stratejisi, sosyoloji öğrencilerine ve akademisyenlere yeni araştırma alanları oluşturması bakımından anlamlılık içermekle birlikte Türk sosyolojisine yeni bir boyut kazandırmaktadır.

Teknolojik gelişmelerin ve dijitalleşmenin büyük bir hızla ilerlediği günümüz dünyasında toplumlar da giderek farklı yaşam ve davranış biçimlerine doğru değişip, evrilmektedir. Bu anlamda endüstri 4.0’dan toplum 5.0’a geçişi konuştuğumuz ve etkilerini tüm dünya ile birlikte Türkiye’de de yaşadığımız bu süreçte, akıllı toplum inşası öne çıkmaktadır. Akıllı toplumu başka bir deyişle yeni

toplum inşa sürecini, akıllı bireylerin oluşturacağı öngörülmektedir. 2000 yılından sonra doğan ve “Z kuşağı” adı verilen yeni nesil bireyler, buldukları çağ ve teknolojinin getirisi bağlamında sosyolojik olarak ve deneyimledikleri olgular bakımından tarihsel olarak, diğer kuşaklardan ayrılmaktadırlar (Aydın ve Başol, 2014: 4). Bu anlamda dijital nesil olarak dijital yeniliklerin içine doğup, büyüyen ve dijital bir ortamda sosyalleşen çocuklar bir yandan dijital teknolojilerin öncüleri, diğer yandan da tehlikelere ve risklere en açık grup olarak karşımıza çıkmaktadır (Zeybekoğlu Akbaş ve Dursun, 2020: 17). Akıllı toplumu inşa edecek olanların “Z kuşağı” olduğu düşünüldüğünde alan açısından, Türk sosyolojisinin geçirdiği evreleri bu kuşağa aktarabilmek oldukça önemli hale gelmiştir. Zira toplum inşasında tarihsel süreçten ve Türk toplumunun geçirdiği toplumsal değişimlerden haberdar olmayan bir neslin, yeni toplum inşa sürecinde rol model olacak olmaları, toplumsal yapı açısından boşluklar doğurma riski ile karşı karşıya bulunmaktadır.

Akıllı toplumu inşa edecek akıllı bireyleri yetiştirmenin yolu eğitimden geçmektedir. Konu bu noktada Türk Sosyolojisi ile kesişmekte ve Türk toplumsal yapısının iyi anlaşılması ve anlatılması daha önemli hale gelmektedir. Türk sosyolojisinin tarih şeridini oluşturma çabaları Ziya Gökalp’in talim ve terbiye hakkındaki görüşleri, Türk töresini öğreten görüşleri ve hars-medeniyet ayrımındaki görüşlerinde temelleri atılmıştır. Aynı şekilde Gökalp’in öğrencisi olan Fındıkoğlu’nun eğitim hayatımızda ahlâkın ve sosyolojinin önemini sıklıkla belirtmiş olması Türk Sosyolojisini iyi anlayabilme ve iyi anlatabilmenin temel fikirlerini oluşturmaktadır. Bu bağlamda Gökalp ve Fındıkoğlu, Türk toplumu ve Türk toplumsal yapısının inşasında eğitimin önemini sosyolojinin kuruluş yıllarında dile getirmişlerdir. Kaçmazoğlu’nun da (2015: 51) vurguladığı gibi Gökalp’in hala önemini koruyan bazı görüşleri, nesnel tespitleri için onun yazdıklarının tümünü bugün yaşadığımız siyasal ve sosyal sorunlar çerçevesinde yeniden okuyup değerlendirmek gereklidir.

Görselleştirme çalışmaları Türk Sosyolojisi ile dijitalleşen dünya arasında bilgisayar yazılımları aracılığı ile bağlantı kurmayı içermektedir. Bu anlamda günümüzde sıklıkla söz edilen Z kuşağına Türk sosyolojisinin kuruluşu, içinde bulunduğu koşullar ve gelişme dönemleri sosyologlara gönderme yapılarak anlatılmalıdır. Nitekim dijital bir yaşamla içi içe olan Z kuşağı bireylerinde bugün birçok açıdan eleştiri ve sorun olarak görülen bilgisayar oyunlarının, akıllı toplum inşa sürecinde farklı boyutlar kazanması, kısacası teknolojik ürünlerin birey ve toplum yararına yeniden düşünülüp tasarlanması oldukça önemli hale gelmelidir. Bu doğrultuda bu kuşak arasında oldukça rağbet gören bilgisayar oyunları özellikle strateji geliştirme oyunlarının Sosyoloji alanı açısından, Z kuşağına Türk sosyolojisi ve tarihini anlamaları ve anlamlandırabilmeleri için tasarlanması önerilebilir. Bu noktada bilgisayar teknolojilerinin Türk sosyolojisi için de bir kullanım alanı oluşturabilmesi elbette ki yazılımcılar ve sosyologları bir araya getirecektir. Aslında bu birliktelik aynı zamanda akıllı toplum 5.0’ın işaret ettiği gibi eğitimde yeni bir bakış açısını ve akıllı toplum inşa sürecinde sosyologların önemini de bizlere gösterecektir.

Kaynakça

Akçalı, P. (2003). Türk Kimliğinin İki Öncü İsmi: İsmail Bey Gaspıralı ve Ziya Gökalp. H. Dündar Akarca (Haz.), İsmail Bey ve Ziya Gökalp Sempozyumları: No. 19. (s. 2-18) içinde. Türksoy Yayınları, Ankara.

Atiker, E. (1995). Amerikan Pragmatizmi ve Güncel Yaşam Dünyası, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, 3(4), 29-36.

Aydın, G. Ç., Başol, A. (2014). X ve Y Kuşağı: Çalışmanın Anlamında Bir Değişme Var Mı?, Ejovoc (Electronic Journal of Vocational Colleges), 4(4), 1-15.

Bendix, R. (1983). Sanayileşme, Modernleşme ve Kalkınma, İhsan Sezal (Yayına Haz.), Sosyoloji Yazıları içinde. Bursa: Uludağ Üniversitesi

Bilgin, T. T., Çamurcu, Y. A. (2008). Çok Boyutlu Veri Görselleştirme Teknikleri, Akademik Bilişim Konferansında sunulan bildiri, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale. https://ab.org.tr/ab08/kitap/Bildiriler/Bilgin_Camurcu_AB08.pdf Erişim Tarihi: 02.01.2021.

Can, İ. (2017). Türk Sosyolojisinde Yeni Arayışların İmkânı ya da Bir Çıkış Yolu Olarak Erol Güngör Sosyolojisi, Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6(1), 165-188.

Cengiz, P. (2017). 1901 Nobel Fizik Ödülü. <https://fizikakademisi.com/2017/07/02/1901-nobel-fizik-odulu/> Erişim Tarihi: 10.12.2020.

Coenen-Huther, J. (2013). Durkheim'ı Anlamak. Serra Akyüz (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Coser, L.A. (1971). Masters of Sociological Thought, New York: Harcourt Brace Jovanovich inc.

Coşkun, İ. (1989). Modernleşme Kuramı Üzerine, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, 3(1), 289-314.

Coşkun, İ. (1991). Niyazi Berkes Üzerine, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, 3(2), 49-86.

Çalen, M. K. (2017). Modern Türk Düşüncesine Bir Derkenar Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp, İstanbul: Ötüken.

Devecioğlu, S., Çoban, B., Karakaya, Y. E. (2014). Futbol Yönetimi ve Organizasyonlarının Görünümü. Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi, 5(1), 35-48.

Dikeçligil, B. (2005). Bilimsel Paradigmaların Oluşumunda ve Dönüşümünde Sosyolojik Bağlam, Bilimde Modern Yöntemler Sempozyumu, Kocaeli.

Doğan, Ş. (2015). Max Weber ve Sabri F. Ülgener'de Zihniyet-Din İlişkisi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5(2), 203-226.

Efegil, E. (2002). 11 Eylül Sonrası Büyük Devletler Arasında Artan İşbirliği, KÖK Araştırmalar Dergisi, 4(1), 163-176.

Eğribel, E. (2002). Baykan Sezer Düşüncesi Üzerine. Ertan Eğribel & Ufuk Özcan (Yayına Haz.), Sosyoloji Yıllığı Kitap 9 XX. Yüzyıl Türkiye Sosyolojisi 3 içinde (s. 29-40). İstanbul: Öncü Basım.

Eğribel, E., Özcan, U. (2009). Batı'da Sosyolojinin Sonu ve Türk Sosyolojisinin Ufukları. Ertan Eğribel & Ufuk Özcan (Ed.), Türkiye'de Toplum Bilimlerinin Gelişimi II içinde (s. 398-408). İstanbul: Bayrak Matbaası.

Eisenstadt, S. (1966). Modernization: Protest and Change. New Jersey: Prentice-Hall inc., Englewood Cliffs.

Ergan, N. G. (2018). Türkiye'de Sosyoloji. Esra Burcu Sağlam & Aslıhan Ögün Boyacıoğlu & Ayça Gelgeç Bakacak (Ed.), Sosyoloji içinde (s. 619-689). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Fikriyat. (2019). II. Dünya Savaşı'nın Seyrini Değiştiren Deney: Pavlov'un Köpeği. <https://www.fikriyat.com/galeri/tarih/ikinci-dunya-savasinin-seyrini-degistiren-deney-pavlovun-kopegi/5> Erişim Tarihi: 25.12.2020.

Kabakçı, E. (2008). Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi ve Türk Sosyolojisine Etkisi, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 6(11), 41-60.

Kaçmazoğlu, H. B. (1999). Türk Sosyoloji Tarihi Üzerine Araştırmalar, İstanbul: Birey Yayıncılık.

Kaçmazoğlu, H. B. (2015). Türkiye'de Sosyolojinin 100 Yıllık Birikimi Üzerine Bazı Tespitler, Sosyoloji Konferansları, 52(2), 29-55.

Kayalı, K. (1994). Türk Düşünce Dünyasında Yol İzleri, İstanbul: Ayyıldız Yayınları.

- Kızılcelik, S. (2015). Yerli Sosyoloji, Ankara: Anı Yayıncılık.
- MAXQDA. (2020). MAXQDA Nedir?. <https://www.maxqda.com/> Erişim Tarihi: 09.11.2020
- Neşeli, A., Topaloğlu, Y. (2016). Bilgi Görselleştirme Tekniklerinin Yazılım Kullanılabilirliği Açısından Değerlendirilmesi. S. Bilgen ve diğerleri (Ed.), Turkish National Software Engineering Symposium: Vol. 8. Yazılım Geliştirme ve Destek Araçları (s. 231-242) içinde. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- Özcan, U. (2001). Endüstri Devrimin Doğu Topluları Üzerindeki Etkileri. Ertan Eğribel (Yayına Haz.), Sosyoloji Yıllığı Kitap 8 XIX. Yüzyıl Türkiye Sosyolojisi 2 içinde (s. 174-187). İstanbul: Kardeşler Matbaası.
- Özcan, U. (2010). 1980 Sonrasında Türk Sosyolojisinde Değişen Tema ve Yaklaşımlar Üzerine Bazı Gözlemler. Ertan Eğribel & Ufuk Özcan (Ed.), Türk Sosyologları ve Eserleri I içinde (s. 136-143). İstanbul: Bayrak Matbaası.
- Özcan, M.S.Ö., Goziev, R. (2019). XIX. Yüzyılda Doğu Asya'da Rus-Japon İmparatorluklarının Güç Mücadelesi: 1905 Rus-Japon Savaşı. Türkiye Rusya Araştırmaları Dergisi, 1(2), 46-65.
- Özönder, M.Cihat. 21.06.2003 tarihli görüşme.
- Sağlam, S. (2008). Ziya Gökalp. M. Çağatay Özdemir (Der.). Türkiye'de Sosyoloji İsimler-Eserler I içinde (s. 161-219). Ankara: Phoenix.
- Sezer, B. (1989). Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları, İstanbul: Sumer Kitabevi Yayınları.
- Sezer, B., Genç, E. S., Eğribel, E., Özcan, U., Baydar, Z. (2001). XIX. Yüzyıl. Ertan Eğribel (Haz.), Sosyoloji Yıllığı Kitap 8, XIX. Yüzyıl Türkiye Sosyolojisi 2 içinde (s. 23-131). İstanbul: Kardeşler Matbaası.
- Sezer, B., Eğribel, E., Özcan, U. (2002). XX. Yüzyıl. Ertan Eğribel & Ufuk Özcan (Yayına Haz.), Sosyoloji Yıllığı Kitap 9 XX. Yüzyıl Türkiye Sosyolojisi 3 içinde (s. 81-196). İstanbul: Öncü Basım.
- Smelser, J. N. (1965). The Modernization Of Social Relations. New York: Basic Books inc.
- Sucu, İ. (2019). Sosyolojinin Doğuşuna Devrimin Etkisi: Endüstri ve Fransız Devrimleri, İktisadiyat Sosyal Bilimler Dergisi, 3(1), 23-46.
- Şahin, M. C. (2017). Türk Sosyolojisinin Kısa Tarihi: Dönemler, Şahıslar ve Ana Yönelimler, İslami İlimler Dergisi, 12(1), 7-41.
- Şan, M. K., Şenkaloğlu, S. (2019). Batı Sosyolojisi Karşısında Türkiye'de Yerli Sosyoloji Arayışı, Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi, 5(9), 35-59.
- Şimsir, S. (2018). Tarihçi Gözüyle Türk Tarih Sosyolojisi Yazıları, İstanbul: Post Yayın Dağıtım.
- Tuna, K. (2002). Yeniden Sosyoloji, İstanbul: Emre Matbaası.
- Tunaya, T. Z. (1999). Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri I, İstanbul: Yenigün
- Uysal, A. (2015). Medeniyetler Çatışması ve Yeni Dünya Düzeninin Kurulması (Kitap İncelemesi), Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (12).
- Yıldız, A. (2012). Niyazi Berkes ve Türkiye'de Çağdaşlaşmanın Gelişimi, Sosyoloji Konferansları, 46(2), 1-33.
- Zeybekoğlu Akbaş, Ö., Dursun, C. (2020). Teknolojinin Aileye Etkisi: Değişen Ailenin Dijital Ebeveyn ve Çocukları, Turkish Studies-Social Sciences, 15(4), 1-21.

Kaynak Gösterimi / Cite This Article

APA: Köktürk, G. V. (2021). Tarihsel Gelişim Süreci İçerisinde Türk Sosyolojisi. *Sosyolojik Bağlam Dergisi*, 2(1), 77-92.
Köktürk, G. V. (2021). Tarihsel Gelişim Süreci İçerisinde Türk Sosyolojisi. *Journal of Sociological Context* 2(1), 77-92.
